

Na Yavutu Ni Noda Dodonu Na Vakaleqai Tu Vakayago Ka Virikotora Na Matabose Levu Kei Vuravura (United Nations)

Na I Dusidusi Matata Vaka - Viti

Na I Vakamacala Taumada:

Na I Vakamacala Taumada e ra vakananumi kina na vei matanitu e na veiyalayalati me baleta na nodra dodonu na tamata yadua ka tukuni koto talega kina na I naki ni kena vakaturi na lawa oqo. E sega ni koto kina e dua na yavu me ra vakasaurarataki kina na veimatani; ia ka sa koto ga na nodra I tavi na veimatani ka dusimaki koto e na veitabana yadua.

Wase Dua: Na I Naki

Na I naki ni lawatu oqo me raica me ra marautaka na nodra dodonu ko ira ka Vakaleqai tu na vei tiki ni yagodra, galala, rokovi kei na veidokai me vakataki ira na lewe ni vanua tale e so ka taucoko tu na nodra bula Vakayago.

‘Ko ira na Vakaleqai tu na vei tiki ni yagodra’ ka ra okati kina ko ira e ra lokiloki, leqa kei na malumalumu ni vakasama, didivara, galu, mataboko; oqo e na rawa ni I tatau mai na nodra rawa ni qarava e so na I tavi kei na nodra rawa ni veiwasei kei ira na nodra I tokani ka ra bula vakavolivoliti ira.

Wase Rua: Na Kena I Balebale

E na yavutu virikotori oqo:

- ‘Na vakau I tukutuku’ e kena I balebale o ya na kena vakayagataki na vei gaunisala taucoko sara ni kena vakau ka ciqoma na I tukutuku, e okati kina na I tukutuku vosataki, na I tukutuku matanataki, tukutuku volai, tukutuku ka vakayagataki kina na I vukevuke e so me vaka na misini ni volavola nodra na mataboko, kei na veitaratara e na liga, matanivola ka vakalelevutaki, tukutuku rogoci, tukutuku vosataki vakarawarawa, na kena vakayagataki e dua me veivuke e na kena wiliki e dua na I tukutuku se dua na I vola, na gaunisala ni tukutuku ka ganiti keda taucoko.
- ‘Na Vosa’ e okati kina na vosa e kaburaki mai, na I tukutuku matanataki kei na vei mataqali gaunisala tale e so ni vakau I tukutuku.
- ‘Na Veivakaduiduitaki e na Dela Ni Vakaleqai Tu Vakayago’ a ya na nona vakuwai se duidui na I tovo ni nona ciqoma baleta ni Vakaleqai tu Vakayago, oqo e rawa ni dua na vu ni nona sega ni cakacakataki koya rawa kina e dua na lewe ni vunia ka sega ni marautaka talega na nona dodonu me vakataki ira tale e so.

Oqo e okati kina na noda sega ni kauwaitaki ira se vakavaletaki ira ka Vakaleqai tu na veitiki ni yagodra.

- 'Gaunisala Rawarawa ni Veivakatikori' e kena I balebale me vakayacori e so na veisau e veiganiti se me vakarawarawataka na nona bula e dua ka Vakaleqai tu Vakayago me marautaka kina na nona dodonu kei na nona galala vakataki ira tale e so ka ra bula vata kei koya. E sega soti ni dredre na kena vakayacori me qarava na veiveisau oqo.
- 'Na Veika e Buli me Yaga Raraba' e kena I balebale na I vakatakilakila ni veiyaya buli e so, veivanua, porokaramu kei na veiqaravi vakarautaki e vakayacori me rawa kina ni da vakayagataka raraba, e na I vakatagedegede e vinaka sara ka sega ni gadreva me vakayacori kina na veisau. Ia, na misini ni veivuke ka baleti ira na Vakaleqai tu Vakayago e ra gadreva, e rawa ni buli me veiganiti kei na nodra gagadre.

Wase Tolu: Na I Vakarau Taurivaki Raraba

Na I Vakarau Taurivaki raraba e na yavutu oqo a ya:

- Na nona dokai e dua e na nona I tutu vakatamata kei na Veika e sucu vatakaya mai, na nona dodonu kei na nona bula galala;
- Sega na veivakaduiduitaki;
- Na nona vaka I tavitaki ka okati e na dua na I tikotiko;
- Na kena ciqoma na nona duidui e dua ka vakaleqai tu vakayago me tiki ni bula raraba;
- Na kena soli vakatautauvata na galala;
- Na vakarawarawataki ni veitosoyaki;
- Na nodrau tautauvata e dua na turaga kei na dua na marama
- Na nodra rokovi ka dokai na gone ka ra vakaleqai tu vakayago kei na nodra dodonu me ra maroroya na Veika e ra kilai kina ka vakamareqeta.

Wase Va: Na I Tavi Raraba

Me ra raica vakamatua sara na vei matanitu na nodra marautaka na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago kei na nodra galala me ra kakua ni vakaduiduitaki baleta ni ra vakaleqai tu vakayago.

Me vakayacori na veika e tukuni koto mai cake, e ra sa vakadonuya na veimatanitu me:

- Ra cakacakataki na dodonu ka virikotori koto e na veiyalayalati (convention);
- Ra vagalalataka se veisautaka na vei lawa e so ka vakavuna na vei vakaduiduitaki vei ira na vakaleqai tu vakayago;
- Me da raica na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago e na lawa tu kei na porokaramu;
- Me ra raica na vakailesilesi vakamataniu na kena vaqacacotaki na veiyavu ka virikotori e na veiyalayalati;
- Vagalalataki na vei vakaduiduitaki vei ira na vakaleqai tu vakayago ka vu mai e na dua na I soqosoqo se dua ga na lewe ni vanua;
- Laurai na kena qaravi ka tutaki na vakadikevi ni kena vakatorocaketaki ni vakatagedegede ni yaya buli, veiqaravi kei na veika tale e so ka rawa ni ra vakayagataka na vakaleqai tu vakayago, e na I sau lailai duadua;
- Vakarauteki na veigaunisala rawarawa ni vei vakatorocaketaki ka vakayagataki kina na I walewale ni veiqaravi ka vakayagataki kina na mona livaliva (modern technology) ka rawa ni vukei ira na vakaleqai tu vakayago, e na nodra veitosoyaki kei na gaunisala ni veivuke tale e so.
- Me vaqacacotaki na nodra vulica na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago ko ira na veiqaravi e na vukudra.
- Me qaravi Taumada na tiki ni yavutu ka tara vakabibi na lawa e Vuravura raraba, me okati talega na tiki ni veiqaravi, ka ra tu vakavolivoliti keda, ka qai qaravi yani vakamalua na tikina e vauci kina na veika vaka I lavo, bula raraba kei na dodonu ni I tovo vakavanua.
- Me qarauni me ra vakaitavi na vakaleqai tu vakayago kei ira na gone, e na kena cakacakataki na yavutu oqo, mai vei ira na vei soqosoqo ka ra matataki ira mai.

Wase Lima: Na Vakatautauvatataki Ni Bula Kei Na Sega Ni Vei Vakaduiduitaki

E ra duavata na veimataniu a ya ni da tautauvata kece e na ruku ni lawa. Sa dodonu me ra qarauna na nodra vakaduiduitaki na vakaleqai tu vakayago baleta ni ra vakaleqai tu ka ra taqomaki tu e na ruku ni lawa me vaka ga e dua na lewe ni vanua.

Me qarauni na nodra taqomaki na vakaleqai tu vakayago, me ra cavu I kalawa na vei mataniu e na kena vaqacacotaki na nodra rawa ni vukei vakavinaka sara na vakaleqai tu vakayago se me vakayacori e so na veisau e vei ganiti kei na nodra vakatorocaketaki

na vakaleqai tu vakayago. Na veivuke e gadrevi kei na veisau me vakayacori e sega ni dredre na kena cakacakataki.

E ra sega ni rawa ni tukuna na sega ni vakaleqai tu vakayago ni sega ni veiganiti kei ira na vakaleqai tu vakayago na veivuke Taumada. Kevaka e dua na matanitu e bulia e so na lawa tu me tarai cake kina na nodra bula na vakaleqai tu vakayago me tautauvata kei ira ka sega ni vakaleqai tu vakayago, oqo e sega ni vei vakaduiduitaki.

Wase Ono: Ko ira na Marama Vakaleqai tu Vakayago

Me ra qarauni matua sara na vei matanitu na nodra I tutu na marama kei ira na goneyalewa ka vakaleqai tu vakayago me kua ni ra vakaduiduitaki e na vuku ni nodra I tutu vakamarama se goneyalewa kei na nodra vakaleqai tu vakayago. Me ra cavui kalawa na vei matanitu e na nodra vakadeitaki na marama kei ira na goneyalewa me ra vaka I votavota e na dodonu kei na galala me vakatauvatani kei ira na vo ni lewe ni matanitu.

Me ra cavui kalawa na vei matanitu e na nodra vakadeitaka na nodra marautaki na marama vakaleqai tu vakayago na nodra dodonu ka virikotori e na yavutu oqo.

Wase Vitu: Ko ira na Gone Vakaleqai tu Vakayago

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na nodra dodonu na gone vakaleqai tu vakayago me tautauvata kei na nodra dodonu kei na galala na gone sega ni vakaleqai tu vakayago.

Ni vakatauci e dua na leqa me baleti ira se e na vukudra na gone vakaleqai tu vakayago, e ka bibi me nanumi a ya na veika e bibi duadua vua na gone.

Me ra vakadeitaka na vei matanitu ko ira na gone vakaleqai tu vakayago, me vakataki ira na gone sega ni vakaleqai tu vakayago:

- E tu talega na nodra dodonu me ra tukuna na veika e baleti ira;
- Me ra na tukuna na nodra nanuma me vakatau mai na nodra yabaki ni bula kei na vakaleqai ni veitiki ni yagodra;
- Ka me ciqomi na nodra nanuma ka vakatau mai na nodra draki ni bula kei na nodra yalomatua.

Wase Walu: Na vei Vakaveikilaitaki

Me ra cavui kalawa na vei matanitu ki na kena tukuni yani vakadodonu na vei nanuma cala e so baleti ira na vakaleqai tu vakayago ka me tukuni talega yani vakararaba ni ko ira na vakaleqai tu vakayago e tu talega na nodra dodonu kei na veika e rawa ni ra vakayacora e na dela ni nodra vakaleqai vakayago.

Na veika e rawa ni vakayacori e okati kina:

- Na kena qaravi e dua na vei vaveikilaitaki raraba
- Na kena vakayagataki na vei tabani vuli e so me ra vakavulici kina na lewe ni vanua baleta na nodra bula na vakaleqai tu vakayago.
- Na kena kerei na vei tabani tukutuku me ra vakaraitaka raraba na veika e rawa ni ra vakayacora na vakaleqai tu vakayago.
- Kei na kena vakatorocaketaki na vulici ni veika baleti ira na vakaleqai tu vakayago.

Wase Ciwa: Na Vanua e Vakayagataki Vakarawarawa

Ko ira na vakaleqai tu vakayago e tu na nodra dodonu me ra bula e na bula galala ka vakaitavi e na vei vakatagedegede ni bula kece sara.

Me soli na galala vei ira me ra vakayacora na veika oqori, me ra cavui kalawa na vei matanitu e na kena vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago na veika e so, me vakataki ira ka taucoko tu na veitiki ni yagodra a ya, na veivanua, veilakoyaki, ciqomi kei na vakau I tukutuku kei na veiqaravi dola raraba vei ira na lewe ni vanua. Oqo e okati kina na vei koro lelevu vakavavalagi kei na taudaku ni vei koro lelevu.

Me vakayacori oya, me ra:

- Dikeva na vei matanitu na veika e vakataotaka tiko na nodra rawa ni rawata na vakaleqai tu vakayago na vei I tagede ni bula kece sara ka me ra raica talega na vei matanitu na kena rawa ni Vagalalataki na tatao ka vakavuna na nodra sega ni yacova rawa tiko yani na vakaleqai tu vakayago na vei tagede ni bula kece sara
- Raica me ra vaka I votavota talega na vakaleqai tu vakayago e na vei vale, gaunisala, veilakoyaki kei na vei vanua vakayagataki raraba me vaka na koronivuli, tikitiko ni veivakavaletaki, vale ni bula, vale ni wai kei na vei vanua ni vei vakacakacakataki.
- Laurai talega me ra vaka I votavota na vakaleqai tu vakayago e na vakau kei na ciqomi ni tukutuku, kei na veiqaravi tale e so, ka okati kina na vei qaravi vakalivaliva, me vaka na vakau I tukutuku e na mona livaliva kei na vakayagataki ni vei yaya vakalivaliva ka vakatotototaka na veiqaravi.

Me ra cavui kalawa na vei matanitu e na kena:

- Vakadavori e dua na I tuvatuva me rawa ni qaravi kina na kena vakarawarawataki na nodra yacova na vakaleqai tu vakayago na veiqaravi dola raraba vei ira na lewe ni vanua

- Laurai talega ko ira na dau vakatubu bisinisi me ra okati ira talega na vakaleqai tu vakayago e na loma ni nodra vakacici bisinisi.
- Vakayacori na vuli vei ira ka ra qarava na kena vakarawarawataki na vei qaravi vei ira na vakaleqai tu vakayago
- Vakayagataki na vei I vakatakilakila e so ka rawa ni ra wiliki na Mataboko (Braille) kei na kena e rawarawa na kena kilai ka laurai matata e na vei vale kei na vanua ni veiqaravi dola raraba vei ira na lewe ni vanua.
- Kau mai ko ira e rawa ni ra mai veivuke e na vei vale kei na vei vanua ni veiqaravi dola raraba me ra mai I vukevuke vei ira na Mataboko kei ira ka ra kena dau e na vosa vakagalau.
- Laurai talega na mataqali veivuke e so ka vakarawarawataka vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra ciqoma se vakauta na I tukutuku.
- Vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago na veivuke me rawa ni ra vakauta ka ciqoma na I tukutuku e na vei gaunisala vovou e so me vaka na mona livaliva
- Ko ira na bulia na vei gaunisala vovou ka cavuti koto mai cake me ra okati ira talega na vakaleqai tu vakayago e na loma ni nodra I tuvatuva ka me rawa ni ra voli e na I sau rawarawa ka veiganiti.

Wase Tini: Na Dodonu Me Da Bula

Me ra raica na vei matanitu ni tu talega vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra bula me vaka ga e dua e taucoko tu na I tuvaki ni yagona.

Wase Tinikadua: E na Gauna ni Leqa Tubu Koso kei na Tiko Leqa

Me vakayacora na vei matanitu na veika e dodonu me rawa kina ni laurai na nodra taqomaki na vakaleqai tu vakayago e na gauna ni leqa tubukoso kei na tiko leqa me vvaka na kama, waluvu, kei na vei leqa tubu koso tale e so, tiko yavavala e na vuku ni valu kei na leqa tubu koso.

Wase Tinikarua: Na Noda laurai Vakatautauvata e na Vuku ni Lawa

E ra duavata na vei matanitu ni ko ira na vakaleqai tu vakayago e tiko talega na nodra dodonu me baleta ni ra tamata e na ruku ni lawa ka rawa ni vakatau vei ira na gaunisala me ra muria e na vuku ni veiqaravi vakalawa.e ra tamata ka rawa ni ra taukena ka wili talega vei ira na I yau tudei, e rawa ni ra taqomaka na nodra bula vaka I lavo, ka rawa talega ni ra kere dinau kina baqe, ka rawa talega ni ra mokititaka e so na nodra I yau me I vakadinadina ni nodra dinau vakataki ira tale e so. Na nodra I yau e sega ni

dodonu me kau laivi mai vei ira vakatawa dodonu se sega ni vakalawa. E so vei ira na vakaleqai tu vakayago e ra gadreva na veivuke e na kena tauci e so na lewa vaka sa cavuti koto mai cake. Me ra cavu I kalawa na vei matanitu me ra vakadeitaka ni ko ira na vakaleqai tu vakayago e ra gadreva na veivuke oqori me soli vei ira na veivuke e ra gadreva e na kena vakatulewataki vakadodonu na nodra veika vaka I lavo kei na veivakasala vakalawa.

Me ra raica ka vakadeitaka talega na vei matanitu o ya:

- Ko ira na veivuke vei ira me ra rokova ka doka na nodra dodonu kei na veika e ra gadreva ko ira na vakaleqai tu vakayago.
- Ko ira na veivuke vei ira me ra galala mai e na vei duidui ni vakatulewa e so.
- Ko ira me ra veivuke vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra kakua ni vakasaurarataki ira e na kena vakatauci e so na lewa.
- Me ra vukei na vakaleqai tu vakayago e na veivuke e ra gadreva e na gauna ga e ra gadreva kina.
- Na veivuke e vakayacori me dikevi mai na dua na mataveilewai se e dua e sega ni veivukiyaki na nona vakatulewa.
- Kei na dua na rivarivabi e na boroya kot na I yaloyalo e na rawa ni kilai kina na nona vakatotogani ka basuki na nona dodonu ko koya e vakaleqai tu vakayago.

Wase Tinikatolu: Na Vakarawarawataki Ni Veiqaravi Vakalawa

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na kena vakarawarawataki na veiqaravi vakalawa vei ira na vakaleqai tu vakayago me vakatauvatani kei ira ka taucoko tu na veitiki ni yagodra.

Kevaka e gadrevi na yaga me na veisautaki e so na I tuvatuva ni veiqaravi me rawarawa kina vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra vakaitavi vakalawa. Me vaqacotaki talega na nodra vakavulici vei ira na dau ni veiqaravi vakalawa, me vakataki ira na Turaga ni lewa, ovisa kei ira na veiqaravi e na vei vale ni veivesu.

Wase Tinikava: Na nona Galala kei na nona Taqomaki e dua na Tamata

Ko ira na vakaleqai tu vakayago e tiko talega vei ira na dodonu me ra galala ka taqomaki me vaka ga e dua e taucoko tu na vei tiki ni yagona. Me ra vakadeitaka na vei matanitu na nodra kaivesu vaka I lewa na vakaleqai tu vakayago se me ra coko tu vakatawadodonu, vakavo walega ke sa donu vakalawa ka tiko talega e dua na vuna vinaka. E sega ni dodonu e dua e tauri vakavesu se coko tu vakatawadodonu baleta na vakaleqai ni vei tiki ni yagona.

E na vanua e ra kaivesu kina na vakaleqai tu vakayago, me kakua ni kaulaivi mai vei ira na nodra dodonu se na nodra dodonu e virikotori koto e na I vola dusidusi oqo.

Na lewa e vakamacalataki kina na dodonu oqo me na okati talega kina na vakaleqai tu vakayago me vakataki ira tale e so ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra. Ia, sa na yaga me na vakayacori na veisau e veiganiti kei ira na vakaleqai tu vakayago ka me taqomaki kina na nodra dodonu ka virikotori e na I vola dusidusi oqo.

Wase Tinikalima: Na Galala Mai Na Vei Vakasaurarataki, Vei Vakadilo Kei na Vei Vakalolovirataki

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na nodra taqomaki na vakaleqai tu vakayago mai na vei vakasaurarataki, vei vakadilo kei na vei vakalolovirataki.

Vakabibi, me buli na lawa e so me taqomaki ira na vakaleqai tu vakayago mai na nodra vakayagataki e na vakadidike ni tabana ni bula kei na vakadidike tale e so.

Wase Tinikaono: Na Galala Mai Na Vei Vakatotogani, Vei Vakasaurarataki Kei Na Veidusi

Me ra vakadeitaka na vei matanitu me:

- Me ra taqomaki na vakaleqai tu vakayago e na nodra lomani vale kei na taudaku ni nodra vale e na veimataqali vei vakatotogani kece sara kei ira e ra dau vei vakasaurarataki.
- Me soli na veivuke vei ira na vakaleqai tu vakayago, nodra matavuvale kei ira na veiqaravi, ka okati e ke na nodra vakavulici e na vei gaunisala e so me ra ripotetaka kina na vei vakatotogani kei na vei vakasaurarataki.
- Me laurai talega ni vei taqomaki me okati kina na nodra yabaki ni bula, Turaga se marama kei na leqa e vauci tu kina.
- Me vakadeitaki talega ni veiqaravi kei na yaya ni veiqaravi e dikevi mai na dua na I lawalawa tu vakai koya.
- Me ra vukei na vakaleqai tu vakayago me vakalesui tale mai vei ira na veika e ra taukena kei na nodra vakagalalataki mai na vei vakalolovirataki ka me ra marautaki na bula me vaka e ra a dau vakayacora taumada tiko.
- Me vakarautaki e dua na I tuvatuva ka tuvalaki kina na veika vakalawa me vakadeitaka na kena rawa ni dau kilai, ka me vaqaqai kevaka e ganiti me tini

sara kina veilewai na kena dau vakayacori vei ira na vakaleqai tu vakayago na I tovo lolovira e so.

Wase Tinikavitu: Na Maroroi Ni Nona Vakabauti E Dua Ka Vakaleqai Tu Vakayago

O ira na vakaleqai tu vakayago e tautauvata na nodra dodonu kei ira e taucoko tu na vei tiki ni yagodra me ra dokai ka rokovi e na nodra I tutu vaka – tamata.

Wase Tinikawalu: Na Galala Ni Nodra Veitosoyaki Kei Na Lewe Ni Vanua E Ra Lewena

E ra duavata na vei matanitu a ya ni ko ira na vakaleqai tu vakayago e tu vei ira na galala ni vei tosoyaki, ka digitaka na vanua me ra bula kina kei na mataqali uma tamata me ra okati kina vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Me ra vakadeitaka talega ni ko ira na vakaleqai tu vakayago, vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra:

- E tu vei ira na dodonu me ra taukena ka vaka tau talega vei ira na uma tamata me ra okati kina.
- Me rawa ni soli vakarawarawa vei ira na vei I vola tara e so se veiqaravi me ra veisautaka kina na nodra I tutu vakalewe ni dua na vanua, me vaka na I vola tara ni curu vanua (passport) se na vei I vola tara tale e so e gadrevi.
- Soli vei ira na galala me ra biuta ana vei matanitu ka okati talega kina na matanitu e ra lewena
- Kei na kena rawa talega ni nodra lesu tale ki na nodra vei matanitu.

Ko ira na gone vakaleqai tu na vei tiki ni yagodra me ra volai e na vola ni kawa bula e na gauna ga e ra sucu mai kina. Me soli vei ira na dodonu me ra vakayacani, kara lewe ni vanua talega e ra vola kawa bula kina, ka me rawa talega ni ra susugi ka tuberi mai vei ira na nodra I tubutubu.

Wase Tinikaciwa: Me ra Bula e na Bula Galala ka ra Okati talega e na I Tuvatuva ni Bula Vaka – I – Tikotiko se Va Koro.

Ko ira na vakaleqai tu vakayago e tu talega vei ira na dodonu me vakataki ira ka taucoko tu na vei tikini yagodra me ra bula, ka vakaitavi e na bula vaka I tikotiko se vakoro.

Me ra vakadeitaka na vei matanitu ka cavu I kalawa e na nodra vukei na vakaleqai tu vakayago me ra marautaki na nodra dodonu e na kena vakadeitaki me ra rawata:

- Na galala me ra digitaka na vanua me ra bula kina kei ira me bula vata kei ira me vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.
- Na kena vakarawarawataki na vei tikotiko, vanua ni vei vakavaletaki kei na vei qaravi tale e so me ra vukei ka me ra okati e na veiqaravi ni bula vaka I tikotiko ka me taqomaki mai na nodra vakaduiduitaki.
- Me soli vakatautauvata vei ira na vei qaravi ka dau soli vei ira na lewe ni vanua ka taucoko na vei tiki ni yagodra, me okati talega kina na veika e ra gadreva na vakaleqai tu vakayago.

Wase Ruasagavulu: Na nona Rawa ni Vei Tosoyaki e dua ka Vakaleqai tu na Vei Tiki ni Yagona

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na kena soli vei ira na galala na vakaleqai tu vakayago e na nodra vei tosoyaki kei na nodra dodonu ni bula galala.

Na gaunisala e so ka rawa ni vakayacori me okati kina na:

- Me vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago na veitosoyaki e na kena I walewale e ra vinakata kei na gauna e ra vinakata kina me vakayacori oqo ena kena lavaki e dua na I sau e veiganiti kei ira.
- Me ra vukei na vakaleqai tu vakayago me ra vaka I votavota e na I yaya ni veivuke ka vakarawarawataka na nodra veitosoyaki e na dua na I sau rawarawa ka veiganiti.
- Me ra vakavulici na vakaleqai tu vakayago e na vakarawarawataki ni vei tosoyaki kei ira talega ka ra cakacakavata tiko kei ira.
- Me ra vaka uqeti na dau bulia na gacagaca ka vakarawarawataka na veitosoyaki me ra okata na vei gaunisala kece ka vakarawarawataki kina na vei tosoyaki.

Wase Ruasagavulu ka Dua: Na Dodonu kei na Galala ni Vakaraitaki ni Nanuma kei na kena Vakarawarawataki na Ciqomi kei na Vakau I Tukutuku

Me ra raica na vei matanitu e na kena soli na galala vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra tukuna na nodra gagadre ka wasea na nodra nanuma me vakataki ira ka taucoko tu na veitiki ni yagodra. Oqo e okati kina na galala ni taro, kena ciqomi, vakau na I tukutuku kei na vakananau e na gaunisala e so me vaka na vei vosaki vakagalau, I vola

ka vakayagataki kina na nodra matanivola na Mataboko (Braille), matani vola vakalevutaki kei na vei gaunisala tale e so ka ra ciqomi ka vakau kina na I tukutuku.

Na vei cavu I kalawa me ra cavu I kalawa kina na vei matanitu ka okati kina:

- Na kena soli na I tukutuku e na vei gaunisala e so me vaka na nodra matanivola na Mataboko (Braille) e kena gauna taudonu ka sega ni dua tale na kena I sau lavaki.
- Me vakatarai me ra vakayagataka na vakaleqai tu vakayago na gaunisala ni vei vosaki e so me vaka na nodra matanivola na Mataboko (Braille), vei vosaki vakagalu kei na vei gaunisala tale ni vei vosaki e so me ra rawa kina ni vei taratara voleka kei ira na veitabana vakamatanitu.
- Me ra kerei na kabani vaka I taukei ka ra veiqaravi raraba vei ira na lewe ni vanua, me okati kina na vei qaravi e na mona livaliva me ra solia na vei qaravi e na gaunisala e rawa ni vakarawarawataka na nodra qaravi na vakaleqai tu vakayago.
- Me ra uqeti na veitabana ni vola I tukutuku kei na vakau I tukutuku e na mona livaliva me ra vakarautaka na veiqaravi me veiganiti kei ira na vakaleqai tu vakayago.
- Ka me ra ciqoma ka vunautaka talega yani na kena vakayagataki na vosa vakagalu (sign language).

Wase Ruasagavulu ka Rua: Na Dokai ni nodra Dodonu kei na Galala

Na nodra bula vakaitaukei na vakaleqai tu vakayago me kakua ni dau vakaosoosotaki se me vakayacori kina e dua na ka ka sega ni vakalawa. Na nodra dokai kei na nodra I tutu na vakaleqai tu vakayago me kua ni vakacacani e na gaunisala ka sega ni vakalawa. Na lawa e dodonu me taqomaki ira na vakaleqai tu vakayago mai nadra vakaosoosotaki se nodra vakacacani.

Me ra taqomaka na vei matanitu na kedra I tukutuku se I tukutuku ni nodra tiko bulabula na vakaleqai tu vakayago me vaka ga na kena taqomaki na kedra I tukutuku se na I tukutuku ni nodra tiko bulabula ko ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Wase Ruasagavulu ka Tolu: Na Dokai ni nodra Vale kei na nodra Matavuvale

Me ra vakadeitaka na vei matanitu ni nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago e tatauvata ga kei na nodra dodonu o ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra ni vei talanoataki na vakawati, vakamatavuvale, nodra bula vakai tubutubu kei na nodra vaka veiwekanitaki ka me rawa ni ra:

- Galala me ra vakamatavuvale
- Galala me ra vakatulewataka na wiliwili ni gone kei na kena gauna taudonu me ra vakaluveni kina
- Me rawa talega ni ra vulica na bula vakamatavuvale kei na navunavuci ni yalani ni vakaluveni
- Ka me rawa ni ra maroroya tikoga na nodra tiko bulabula vakataki ira tale e so.

E vuku ni nona susugi e dua na gone se vaka I tubutubutaki, na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago e tautauvata ga kei na nodra dodonu na taucoko tu na vei tiki ni yagodra. Ia, na ka bubu duadua me vinaka vua na gone. Me ra vukei na vakaleqai tu vakayago e nodra susugi cake na luvedra e na vanua kei na gauna e ra vinkata kina.

Na nodra dodonu na gone vakaleqai tu vakayago e tautauvata ga kei ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra e na dua na matavuvale. Me ra raica na vei matanitu na kena soli na veiqaravi kei na veivuke vei ira na gone ka vakaleqai tu vakayago kei na nodra matavuvale.

Me kakua ni kaulaivi na gone mai vei ira na nodra I tubutubu ka sega ni vaka na lomadra, ka vakavo ke nanuma na mataveilewai ni na vinaka vua na gone. (Na vakatulewa me kakua ni vakatabakidua e na nona vakaleqai tu vakayago o gone se na nona I tubutubu). E na gauna sa sega ni rawa ni qarava rawa kina na I tubutubu na gone ka vakaleqai tu vakayago me ra kerei na veiwekani voleka me ra veivuke e na nona qaravi, Kevaka e sega ni rawa o ya, me na la'ki qaravi tale na gone e na duatani tale na matavuvale Kevaka e rawa.

Wase Ruasagavulu ka Va: Vuli

E tu talega na dodonu me ra vuli ko ira ka ra vakaleqai tu vakayago me vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra. Me ra raica na vei matanitu ni veiqaravi ni tabana ni vuli me ra okati kina na vakaleqai tu vakayago ka me rawa ni ra vakayagataki ira vakataucoko sara.

Me vakayacori oqo, me vakadeitaka na vei matanitu a ya:

- Me ra vuli wale na gone vakaleqai tu vakayago e na vakatagedegede ni vuli e ra (primary) ka me ra vakaivotavota talega e na vuli torocake (secondary) me vakataki ira na gone ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.
- Me ra vakayacori na veisau me veiganiti kei ira na vakaleqai tu vakayago na vei koronivuli.

- Me ra vukei na gone vakaleqai tu vakayago mai na gaunisala ni veivuke vakavuli raraba, se
- Me ra vukei na gone vakaleqai tu vakayago mai na vei koronivuli vakarautaki baleti ira, ka me rawa ni ra vuli vakavinaka ka rawata na I vakatagedegede ni vuli cecere ka ra vulica talega na vei gacagaca ni bula tale e so.

Me ra vakadeitaka na vei matanitu nodra vulica na vakaleqai tu vakayago na bula raraba kei na bula veimaliwai. Oqo e okati kina na cavu I kalawa me:

- Ra vulica na vakaleqai tu vakayago na veivosaki vagalu (sign language) kei na wiliki na nodra matanivola na mataboko (Braille) kei na vei gaunisala ni vei vakatorocaketaki tale e so ka na vukea na nodra veitosoyaki raraba.
- Ra vakarautaki na turaga kei na marama me ra I vakarautaki vei ira ka me ra nodra I vukevuke sara talega.
- Me nanuma tiko ni ko ira na mataboko, galu se galu mataboko me ra vakavulici e na gaunisala e veiganiti kei ira.

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na nodra vakacakacakataki na qasenivuli ka ra vakaleqai tu vakayago ka ra rawa ni vakatavulica na veivosaki vakagalu se na wili vola e na nodra matanivola na mataboko, ka me ra vakavulici na cakacaka e na tabana ni vuli e na nodra rawa ni veituberi ke veivuke vei ira na gone vakaleqai tu vakayago.

E tu talega na dodonu vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra yacova na vakatagedegede ni vuli cecere e na univesiti, vuli cakacaka, kei na veimataqali vuli tale e so ka sega kina na vei vakaduiduitaki. Me ra vakadeitaka na vei matanitu na kena rawa ni vakayacori e so na veisau e na vei koronivuli kei na tabani vuli torocake tale e so me vukei ira na vakaleqai tu vakayago me ra rawata na vei tabani vuli ka tukuni koto mai cake.

Wase Ruasagavulu ka Lima: Tabana ni Bula

E ra duavata na vei matanitu ni tiko talega na dodonu vei ira na vakaleqai tu vakayago me vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra a ya me ra turaga, marama bulabula, ka sega ni ra vakaduiduitaki baleta na vakaleqai ni veitiki ni yagodra. E kena I balebale me da na cavuikalawa me:

- Na vukei na vkaleqai tu vakayago e na kena soli wale v ei ira vakatautauvata na veiqaravi ni tiko bulabula, me okati kina na veiqaravi e na kena valuti na mate ca ni veidomoni kei na veiqaravi tale e so ka okati kina na veiqaravi raraba e na tabana ni tiko bulabula.

- Na vakarautaki ni veiqaravi ni tiko bulabula ka vakatabakidua me baleta na vakaleqai tu vakayago, me okati kina na veiqaravi taumada ka nakiti me vukea na kena taqomaki na leqa tale e so ka rawa ni yaco.
- Me vakavolekataka ni veiqaravi ni tiko bulabula oqo ki na vei tikotiko ka vakabibi e na taudaku ni vei korolelevu.
- Me ra vukei na vuniwai kei na dauniveiqaravi e na tabana ni bula me ra solia na nodra veiqaravi maqosa taucoko me vaka ga na nodra dau qaravi ira ko ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra, me okati e ke na kena soli walega na veiqaravi ke sa vakadonuya o koya e qaravi tiko, ka me vakadeitaki talega ni sa kila ko koya ka qaravi tiko na I walewale ni veiqaravi ka na soli vua, me vakadeitaki talega ni ra sa kila na vuniwai kei ira na veiqaravi e na tabani bula na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago ka me ra vakadeitaka talega e dua na I vakatagedegede ni veiqaravi vinaka.
- Me vakatabui na veivakaduiduitaki e na veiqaravi e na tabana ni bula, e na tabana ni inisua, ka me vakayacori na gaunisala e dodonu ka vinaka sara.
- Me tarovina nodra vakaduiduitaki na vakaleqai tu vakayago e na guana ni soli veiqaravi ni tiko bulabula, kakana se wainimate.

Wase Ruasagavulu ka Ono: Vei Vaka I Tikotikotaki kei na Vei Vakarautaki

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na nodra vukei na vakaleqai tu vakayago me ra bula galala, taucoko ni tuvaki ni bula vakayago, vaka – vakasama, bula veimaliwai kei na vanua e ra cakacaka kina, ka me ra okati talega e na I vakatagedegede ni bula taucoko sara. Me vakayacori na cakacaka oqo e na kena vaqacacotaki , vakabibi e na tabana ni tiko bulabula, vei vakacakacakataka, tabana ni vuli kei na veiqaravi ni bula raraba.

Na I tuvatuva ni veiqaravi oqo e dodonu me:

- Tekivutaki e na kena gauna taudonu kei na gauna totolo duadua.
- Vakatau mai na gagadre kei na rawaka yadudua
- Ra vukei na vakaleqai tu vakayago me ra okati ka ra vakaitavi e na bula ni veiqaravi vakaitikotiko.
- Ra vakavolekati ira sara ki na veiwekani vakaitikotiko (vakabibi e na I taudaku ni vei korolelevu)
- Soli wale

Me ra vaqacacotaki talega na vei matanitu:

- Na kena tosoi na nodra vakavulici na veiqaravi e na vanua ni vei vakarautaki
- Na kena vakayagataki na I yaya ni veivuke kei na I yaya ni veiqaravi vou e na gauna oqo e na vakasama ni vei vakaitikotikotaki kei na vei vakarautaki.

(Na vanua ni vei vakaitikotikotaki e rawa ni vukei ira na vakaleqai tu vakayago me ra taracake na nodra kilaka vakacacacaka ka me rawa talega ni ra vakaitavitaki ira e na bula vakaitikotiko).

Wase Ruasagavulu ka Vitu: Na Cakacaka kei na Vei Vakacacacakatiki

E ra vakadeitaka na vei matanitu ni tu talega vei ira na dodonu na vakaleqai tu vakayago me ra cakacaka vakataki ira ka taucoko tu na I tuvaki ni yagodra. Me ra vakadeitaka na vei matanitu me rawa vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra cakacaka na dodonu ka tukuni koto mai cake me okati kina,

- Na vakatatabu ni vei vakaduiduitaki e na vanua ni cakacaka kei na soli ni dua na cakacaka, maroroi ni cakacaka, toroicake ni I tutu vakacacacaka kei na nodra cakacaka e na vanua ni cakacaka, taqomaki mai na vei vakatotogani kei na gaunisala rawarawa ni kena wali e dua na leqa.
- Me ra vakadeitaka ni dodonu talega ko ira na vakaleqai tu vakayago me ra lewena e dua na unioni me vakataki ira ga ka taucoko tu na veitiki ni yagodra.
- Me vaqacacotaki na kena soli na galala ni vei vakacacacakataki, na vuli cakacaka, kei na kena tosoi na kilaka vakacacacaka kei na nodra rawa ni vakacacacakataki ira ga na vakaleqai tu vakayago.
- Na nodra vakacacacakataki na vakaleqai tu vakayago e na vei tabacacacaka ni matanitu kei na nodra kerei na vei kabani ni cakacaka vaka I taukei me ra vakacacacakataki ira na vakaleqai tu vakayago.
- Na nodra taqomaki na vakaleqai tu vakayago mai na vei vakasaurarataki ni cakacaka me tautauvata ga na nodra taqomaki ko ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Wase Ruasagavulukawalu: Na Vaka I Tikotikotaki Vinaka kei na Veitaqomaki e na Gauna ni Bula Veimaliwai

E ra duavata na vei matanitu ni ko ira na vakaleqai tu vakayago kei ira na nodra dui matavuvale e tu kivei ira na dodonu me ra vakaitikotikotaki vakavinaka, ka okati e ke na kakana, I sulu kei na wai ni gunu. Me ra vakadeitaka me rawa na veika oqo ka sega kina na vei vakaduiduitaki baleta ni ra vakaleqai tu vakayago.

E ra duavata talega na vei matanitu ni tu talega na dodonu vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra taqomaki e na gauna ni vei maliwai. Me ra cavui kalawa e na kena soli vei ira na vakaleqai tu vakayago na veivuke ka rawa ni vakarawarawataka kina vei ira na veiqaravi me vakataki ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra e na nodra gunu mai na wai savasava, na I tuvatuva ka rawa ni veivuke e na nona rawa ni lako tani mai na bula dravudravua e dua na tamata, na I tikitiko ni vei vakavaletaki kei na peniseni.

Wase Ruasagavulukaciwa: Na Vakaitavi e na Bula Vakapolitiki kei na Bula Raraba

Me ra vakadeitaka na vei matanitu ni ko ira na vakaleqai tu vakayago e rawa ni ra vakaitavi na bula vakapolitiki kei na bula raraba me tautauvata ga kei ira ka taucoko tu na veitiki ni yagodra, okati e ke na dodonu ni digidigi, na dodonu ni tu e na vei digidigi kei na dodonu ni nona rawa ni digitaki.

Oqo e okati kina:

- Me vakadeitaki ni kena vakayacori na vei digidigi e rawarawa kei na tuvatuva e qaravi kina e rawarawa talega na kena ciqoma.
- Na kena taqomaki na dodonu ni digidigi vuni.
- Me ra vakatarai na vakaleqai tu vakayago me ra tu e na vei digidigi ka me ra digitaki talega me vakataki ira ka taucoko tu veitiki ni yagodra.
- Me vakatarai vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra kerea na veivuke ma I vua e duaga e ra digitaka.

Me ra raica na vei matanitu na kena vakarautaki e so na I tuvatuva e vei ganiti me rawa vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra vakaitavi e na vei I tuvatuva vei qaravi raraba, ka okati e ke na nodra curu ki na vei soqosoqo sega ni vakamatanitutaki, I lawalawa vakapolitiki kei ira na I lawalawa ka ra matataki ira vakatabakidua na vakaleqai tu vakayago.

Wase Tolusagavulu: Vaka – I – Tavi e na Bula Vakavanua, Vei Vakamarautaki, Qito kei na Vakacegu.

E tu talega na dodonu vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra vakaitavi e na I tuvatuva ni bula vakavanua ka tautauvata ga kei ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Me ra vakadeitaka na vei matanitu na kena vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra taukena:

- Na I yau ni veiqaravi ni bula vakavanua e so ka okati e ke na I vola ni wilivola kei na I yau tale e so ka tarai cake kina na veiqaravi ni bula vakavanua.

- Na yaloyalo vakarautaki e na vale ni yaloyalo kei na raitio yaloyalo.
- Na vei vanua e qaravi kina na I tuvatuva ni bula vakavanua ka okati e ke na vanua ni vakarautaki tovo, vale ni yau maroroi, vale ni yaloyalo, vale ni wiliwili kei na vanua ni nodra qaravi na vulagi saravanua;
- Ke rawa ni vakarautaki talega na I tukutuku kei na vanua vakatabui ka bibi ki vei ira na matanitu e ra lewena.

Me ra cavui kalawa na vei matanitu me vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra vakatorocaketaki na nodra maqosa e na veika e ra vakayacori e ligadra kei na nodra kilaka, vakasama, e sega walega e na vukudra ia e na vuku ni vanua e ra tiko kina.

Me ra vakatulewataka na vei matanitu na lawa ni copyright, o koya ka taqomaka na nodra vakanananu na lewe ni vanua, vola I vola, I yaloyalo se dua na ka e buli ka ra sega nivakaduiduitaki kina na vakaleqai tu vakayago ni ra tovolea tiko me ra rawata na I tuvatuva ni tovo ni bula vakavanua e na vei gaunisala duidui e so.

E soli talega na dodonu vei ira na vakaleqai tu vakayago me tautauvata ga kei ira ka taucoko tu na I tuvaki ni yagodra, me ra votai e na nodra I tovo vakavanua, vosa ka okati talega kina na nodra vei vosaki na galu kei na I tovo ni nodra bula na galu.

Me ra cavui kalawa na vei matanitu me:

- Ra vakauqeti na vakaleqai tu vakayago me ra vakaitavi e na qito vata kei ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra;
- Vakadeitaki me ra okati na vakaleqai tu vakayago e na vei vanua ni qito, vakaukauwa yago kei na vanua ni saravanua;
- Vakadeitaki ni rawa vei ira na vakaleqai tu vakayago me ra vakarautaka, vakatorocaketaka ka vakaitavi sara talega e na qito kei na vei vakaukauwa yago tale e so ka baleti ira vakatabaki dua na vakaleqai tu vakayago.

Me soli vei ira na gone vakaleqai tu vakayago na galala me ra qito, vakaukauwa yago, kei na qito e tautauvata talega kei ira na gone ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Wase Tolusagavulu ka Dua: Na I Wiliwili kei na kena Vakasokumuni na I Wiliwili

E ra duavata na vei matanitu me ra vakasokumuna na I tukutuku me:

- Vukea na kena vakarautaki na I vola dusidusi oqo.

- Vukea talega na kena rawa ni kilai na kena sa taucoko na kena cakacakataki se segai
- Qarai ka wali na leqa ka ra sotava tiko na vakaleqai tu vakayago e na nodra cakacakataki na nodra dodonu.

Me maroroi na I tukutuku vuni ka dokai kina na nodra dodonu kei na nodra rokovi na vakaleqai tu vakayago ka me salavata kei na I Vakarau e vakarautaki e Vuravura raraba.

Na I wiliwili me rawa ni vakarawarawataki vei ira na vakaleqai tu vakayago kei ira ka taucoko tu na vei tiki ni yagodra.

Wase Tolusagavulu ka Rua: Na I Sogosoqo Cokovata e Vuravura

E ra duavata na vei matanitu ni sa rui ka bibi na cakacakavata me vakadeitaki na kena cakacakataki na I vola dusidusi oqo (CRPD) e na vi matanitu. Me ra cavui kalawa e na kena vakadeitaki me vakayacori oqo, ka okati kina:

- Na kena vakadeitaki na I tuvatuva ni vei vakatorocaketaki raraba e Vuravura kei na vei tuvatuva tale e so m ra okati kina na vakaleqai tu vakayago ka me vakarawarawataki talega vei ira.
- Me ra na veivukei, me okati kina na veiwasei ni tukutuku, kila, vei vakatavulici kei na vei I tuvatuva vinaka.
- Me ra vei waseitaka na vakadidike kei na kena soli vakarawarawa na veiqaravi vaka science kei na vakarautaki ni yaya ni vakau I tukutuku.
- Me soli na veivuke me vaka e qaravi, veivuke vakailavo kei na mataqali veivuke tale e so, me vaka na veiwaseitaki ni gacagaca ni veiqaravi e na mona livaliva ka me vukei ira na vakaleqai tu vakayago.

Wase Tolusagavulu ka Tolu: Na kena Cakacakataki Raraba kei na kena Dikevi Lesu

Me ra digitaka na vei matanitu na vei tabana e so ka rawa ni ra raica na kena cakacakataki na I vola dusidusi oqo. Me ra vakadeitaka na kena vakarautaki e dua na I tuvatuva e na vei tabana ni matanitu ka me raica na kena cicivaki vinaka na vakatetei ni vola dusidusi oqo e na gauna sa cakacakataki kina.

Me ra bulia na vei matanitu e dua na I tuvatuva ka me dau raica ka vakadeitaka na kena sa cakacakataki vakavinaka na vakatetei ni vola dusidusi oqo. Na I tuvatuva oqo me tu vakataki koya, ka me raica talega na kena cicivaki na dodonu ni tamata yadua e na lomani matanitu. Me ra vakaitavi na lewe ni vanua ka vakabibi ko ira na vakaleqai tu

vakayago kei na vei I soqosoqo e mata taki ira, me soli vei ira na galala e na kena raici lesu tiko na cakacakataki ni vola dusidusi oqo.

Wase Tolusagavulu ka Va: Na Komiti ka Dikeva na nodra Dodonu na Vakaleqai tu Vakayago

Na komiti ka dau dikeva na nodra dodonu na vakaleqai tu vakayago e na vakaduri me tiki ni Matabose levu kei Vuravura. Me ra na lewena na turaga kei na marama ka ra tu vakataki ira. Na wase ni vola oqo e vakamatatataki kina na I valavala ni kena duri na komiti.

Wase Tolusagavulu ka Lima: Na I Tukutuku mai na Tabana ni Matanitu

Me ra dau tukutuku lesu na vei matanitu ki na komiti digitaki se sa vakaivei na kena cakacakataki tiko na I vola dusidusi oqo. Na I matai ni ripote me vakayacori ni oti ga e rua na yabaki na kena vakadeitaki na vola dusidusi oqo, ni oti o ya me na qai soli tiko na ripote ke rawa ni dau oti e va na yabaki.

Wase Tolusagavulu ka Ono: Na kena Vakataudeitaki na Ripote

Na dikeva na komiti na ripote ka na qai solia kina na nona vakatutu kei na nona vakanananu ki na matanitu. E rawa ni ra sauma lesu tale mai e so na I tukutuku, na komiti talega e rawa ni kerea e so tale na I tukutuku.

Kevaka e bera na matanitu e na nona soli ripote, sa na rawa vua na komiti me vakananuma vua na matanitu na bibi ni kena vakarautaki e dua na ripote Matata.

E na rawa ni soli vakarawarawa na I vola tukutuku kivei ira na veimatanitu e ra duavata me ra sainitaka na I vola I dusidusi oqo. E sa nodra I vola tukutuku ki na vakatutu ni komiti kei na kena vakanananu me rawarawa vei ira na lewena me ra wiliki ka kila.

E rawa talega ni Laurai na repote mai vei ira na komiti ka me soli kina veitabana tale e so ni Matabose kei Vuravura, me rawa ni vukei kina e dua na matanitu Kevaka e sotavi tiko kina na dredre e na kena cakacakataki na I vola dusidusi oqo.

Wase Tolusagavulu ka Vitu: Na Cakacakavata mai Vei Iratou na Matanitu kei na Komiti

Me ra cakacakavata na vei matanitu kei ira na komiti me rawa kina ni qaravi vinaka nona I tavi na komiti.

E rawa talega ni veivuke na komiti e na kena Laurai na kena cakacakataki na I vola dusidusi oqo.

Wase Tolusagavulu ka Walu: Na Veiwekani ni Komiti kei ira na Veitabana Tale e **so**

Me vakarawarawataka na kena cakacakataki na I vola dusidusi oqo, na veitabana ni Matabose kei Vuravura kei ira na veitabana vakatabakidua baleti ira na vakaleqai tu vakayago e rawa ni ra surety me ra soli tukutuku kina komiti na vei ulutaga ka veiwekani kei na vola dusidusi oqo.

Wase Tolusagavulu ka Ciwa: Na I Vola Tukutuku mai na Komiti

Na komiti e na soli tukutuku ki na Matabose levu kei Vuravura kei na Matabose e qarava na I yau ni Matabose levu kei Vuravura ni oti e vei yarua na yabaki. E rawa ni solia na nona vakatutu kei na nona vakanananu me vakatautaki mai na I tukutuku e so e ra ciqoma mai na nodra vei matanitu.

Wase Vasagavulu: Na Bose Cokovata ni vei Matanitu Veitokani

Me ra dau bose wasoma na veimatanitu me laveti cake kina na veika e gadrevi me baleta na kena cakacakataki na vola dusidusi oqo.

Na I matai ni bose me kacivi mai na vunivola ni Matabose kei Vuravura ni bera ni oti e ona na vula na kena vakadeitaki na I vola dusidusi oqo. Ni oti oqori sa na rawa vua na vunivola ni Matabose levu kei Vuravura me kaciva na bose ni oti e vei ya rua na yabaki se e na gauna e ra na gadreva kina na vei matanitu.

Wase Vasagavulu ka Dua: Na Vakacurumi

Ko ira na vei matanitu e ra gadreva me ra taukena na I vola dusidusi oqo me ra tukutuku yani vua na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura. Kevaka e ra gadreva me ra vakauta e so na I vola me vaka na I vola ni kere curu, ripote kei na so tale me ra vakau tale ga kivua n a vunivola levu ni Matabose kei Vuravura.

Wase Vasagavulu ka Rua: Na Kena Sainitaki na I Vola Dusidusi Oqo

E rawa vei ira na vei matanitu me ra sainsi ki na vola dusidusi oqo mai na I ka tolusagavulu ni Maji rua na udolu ka vitu.

Wase Vasagavulu ka Tolu: Na Vakadonui ni Duavata

Ko ira na vei matanitu e ra sa sainitaka oti na I vola dusidusi oqo e rawa ni ra duavata e na kena cakacakataki na I vola dusidusi mai na nodra vakadeitaka ko ira na vei matanitu e ra se bera ni sainitaka, e rawa ni ra duavata e na nodra vakadeitaka na nodra veitokoni.

Wase Vasagavulu ka Va: Na Nodra Veitokoni Na I Soqosoqo e na Loma ni Dua na I Wasewase

E kena I balebale oqo ni sa na dua ga na I soqosoqo cokovata ka tu vua na kaukauwa me vakatulewa me baleta na I vola dusidusi oqo e na vukudra na vei matanitu e na loma ni dua na I wasewase.

Sa na yaga me ra tukuna vakamatata na veisoqosoqo na kaukauwa ka soli vei ira mai na nodra vei matanitu.

Ni tukuni na vei matanitu e na I vola dusidusi oqo e ra okati tale ga kina na veisoqosoqo e na loma ni matanitu.

Ni ra dabe na vei matanitu me ra laveliga e na dua na vakatutu e rawa ni ra na teitaka na nodra matanitu na veisoqosoqo e na nodra laveliga.

Wase Vasagavulu ka Lima: Na Kena Vakadeitaki na I Vola Dusidusi Oqo

Na vola dusidusi oqo e na qai vakadeitaki ni oti e tolusagavulu na siga e na nodra sa cakacakataka rawa e ruasagavulu na matanitu. Ni oti na nodra cakacakataka na ruasagavulu na matanitu na I vola dusidusi oqo, e qai rawa ni vakadeitaki vua e dua na matanitu na nona rawa ni cakacakataka na I vola dusidusi oqo ni oti e tolusagavulu na siga mai na gauna sa vakadonui kina.

(E na gauna sa 'Vakadeitaki' kina na I vola dusidusi oqo, e kana I balebale oqo ni sa tiki ni lawa ni Matabose kei Vuravura ko ira na vei matanitu e dodonu me ra na cakacakataka, e ra na tarogi ke ra sega ni vakayacora vakakina).

Wase Vasagavulu ka Ono: Tu Vakawawa

E rawa ni ra kerea na vei matanitu me ra tu vakawawa e so na vei tiki ni vola dusidusi oqo, e kena I balebale o ya ni ra na sega ni rawa ni cakacakataka taucoko sara na vei tiki ni vola dusidusi. Ia, na kena kerei me tu vakawawa me kakua ni ulabaleta na I naki kei na vu ni kena volai na I vola dusidusi oqo.

E rawa ni ra vakasuka na nodra kerekere me tu vakawawa na ka e ra gadreva, e na dua ga na gauna e ra vinakata kina.

Wase Vasagavulu ka Vitu: Na Veisau

E rawa ni ra vakaturi na veisau na vei matanitu e na nodra vakauta vakadodonu na nodra vakatutu kivua na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura. Sa na qai nona I tavi na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura me vakauta na vakatutu kivei ira na vei matanitu e ra sa duavata e na kena vakadeitaki na I vola dusidusi oqo.

E rawa talega ni vakayacori na veisau Kevaka e ra vakadonuya e rua na I ka tolu ni vei matanitu e ra vakadonuya me vakabau sa na qai nona I tavi na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura me vakadeitaki na vei vakadonui oqo. Sa na qai nona I tavi na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura me vakauta na veisau vakaturi kivei ira na vo ni vei matanitu.

Na veisau oqo e na vakayacori walega kivei ira na vei matanitu e ra ciqoma, vakavo Kevaka e veisau na wase tolusagavulu ka va, tolusagavulu ka walu, tolusagavulu ka ciwa, se na Vasagavulu (O ira na vei wase ni vola oqo e ra veiwekani kei na nodra vakayaco bose na komiti kei ira na vei matanitu) kevaka e dua na veisau e na veiwasei ni vola oqo, sa na qai okati ki na vei matanitu taucoko.

Wase Vasagavulu ka Walu: Segi Ni Duavata

E rawa vua e dua na matanitu me vagalalataki koya mai na kena tokoni na I vola dusidusi oqo e na nona volavola vua na vunivola levu ka tukuna kina na vu ni nona segi ni duavata. E sa na segi kina ni dodonu vua e dua na matanitu me cakacakataka na I vola dusidusi oqo ni oti e dua na yabaki mai na gauna e volavola kina vua na vunivola levu ni Matabose kei Vuravura.

Wase Vasagavulu ka Ciwa: Na Veigaunisala Rawarawa e so

Na I vola dusidusi oqo me vakarawarawataki ka volai e na vei matanivola tale e so me rawa ni da vakaivotavota taucoko kina.

Wase Limasagavulu: Ai Vola Dusidusi Vinaka

Na I vola e na vosa vaka Arapea, Jaina, Vaka Peretania, Varanise, Rusia kei na vosa vakaspain e na I vola dusidusi oqo e ra se vakayagataki taucoko tiko.

This translation was produced as part of the Pacific Disability Forum and Australian Human Rights Commission joint project *Building the capacity and knowledge of Disabled Persons Organisations and government representatives in the Pacific to progress disability issues*. The project was funded by AusAID.

The plain English guide to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, used for this translation, is available at:

[http://www.ag.gov.au/www/agd/rwpattach.nsf/VAP/\(CFD7369FCAE9B8F32F341DBE097801FF\)~o_Plain+English+guide+to+the+Conventiion.doc/\\$file/o_Plain+English+guide+to+the+Conventiion.doc](http://www.ag.gov.au/www/agd/rwpattach.nsf/VAP/(CFD7369FCAE9B8F32F341DBE097801FF)~o_Plain+English+guide+to+the+Conventiion.doc/$file/o_Plain+English+guide+to+the+Conventiion.doc)

The complete text of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities is available at: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>